

Írta: Margitics Ferenc

Állami gondozott fiatalok iskolaérettsége egy empirikus vizsgálat tükrében

Hazánkban a gyerekek 6 éves korban válnak tankötelessé. Az iskolaérettség széleskörű és átfogó követelményrendszert állít a tankötelessé váló gyerekek elé. A gyerekek érzelmi, szociális, magatartási érettségével szemben támasztott követelmények magasak.

Egyrészt megfelelő szomatikus fejlettség elérése szükséges, az idegrendszer, az érzék- és mozgásszervek épsége, a mozgáskoordináció fejlettségének olyan szintje, amely alap lehet az íráskészség kialakítására.

Másrészt pszichológiailag is megfelelő érettséget kell elérnie. Ez az életkorának megfelelő értelmi és beszédállapot meglétét feltételezi, a viselkedés érzelmi vezérlését fel kell váltani az akaratú vezérlésnek. Szükséges, hogy a szabály- és feladattudat kialakuljon erre az időszakra, a figyelmet tartósabban le lehessen kötni, megjelenjen a teljesítményigény a gyermek motivációs rendszerében.

Harmadszor a szociális érettségnek is el kell jutnia arra a szintre, hogy a felnőtt irányítását, a tekintélyt elfogadja, a közösségbe zökkenőmentesen be tudjon illeszkedni.

Az iskolaérettség eldöntését az óvodákban és a nevelési tanácsadókban dolgozó szakemberek végzik hazánkban.

Az állami gondozott gyermekek esetében ezt a feladatot a gyermek- és ifjúságvédő intézetben dolgozó pszichológus vagy gyógypedagógus látja el, az óvodákban dolgozó óvónők közreműködésével.

Az iskolaérettséget elsődlegesen az óvodák döntenek el, a GYIVI szakembere csak azokat a gyerekeket vizsgálja meg, akiknek vizsgálatát az óvónő kéri. Ez elsősorban a GYIVI szakemberhiánya miatt alakult így.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1992-től végzem az állami gondozott gyermekek iskolaérettségi vizsgálatát. Az 1991-es, 1992-es évek tapasztalata az volt, hogy több esetben kérték a segítségemet a megye különböző településeinek működő általános iskolák, mert több, a tanítók által iskola éretlennek minősített gyerek került az általános iskola első osztályába. A meglátásuk döntő többségben helyesnek bizonyult.

A fentiek hatására határoztam el, hogy a következő évtől (1993) egy három évre kiterjedő vizsgálatosorozatot kezdek el az állami gondozott fiatalok iskolaérettségét illetően.

A vizsgálat célkitűzései

- Az állami gondozott gyerekek mentális fejlettségi színvonalának felmérése az iskoláskor küszöbén. Ezen belül azon területek vizsgálata, amelyek miatt a hospitalizációs ártalmakat elszenvedett gyerek mentális fejlődése jelentős mértékben elmarad az iskolaérettségi követelményektől.
- A születésüktől intézetben nevelkedett, illetve a csecsemőotthonokból nevelőszülőkhöz került gyerekek mentális fejlettségi színvonalának az összehasonlítása.
- Az óvodák által egyértelműen iskolaérettnek minősített, nevelőszülőknél nevelkedett állami gondozott gyerekek mentális fejlettségi szintének vizsgálata.

A vizsgálat területei

- A figyelem leköthetősége és irányíthatósága
- A beszéd, hangképzés színvonala
- Az általános tájékozottság szintje
- A testséma használata
- A megfigyelőkészség pontossága
- A konstruáló-kombináló tevékenység színvonala
- A fogalmi differenciáció színvonala
- A feladat- és szabálytudat kialakulása
- A törvényszerűségek felismerése
- Közvetlen és verbális meg-jegyzőkészség színvonala
- A számfogalom kialakulása 6-os számkörben, a műveleti relációk színvonala
- Az ábrázolás színvonala

A vizsgálat eszközei

- Emberrajz készítése
- Eseménykép felismerése, magyarázata
- Szegélydísz rajzolása
- A Binet-Simon féle intelligenciateszt próbája hat éveseknek
- Általános tájékozottságot vizsgáló kérdések
- A testséma kialakulását és használatát vizsgáló kérdések

A vizsgálat résztvevői

A vizsgálatokban a három év alatt (1993, 1994, 1995) 281 gyerek vett részt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Ebből nevelőszülőknél nevelkedett 226 fő, csecsemőkoruktól az intézetben nevelkedett 55 gyerek.

Az óvónők által iskolaérettnek nyilvánított, de iskolaérettségi vizsgálaton részt vett 87 gyerek. Ennek a csoportnak a kiválasztásánál a nevelőszülő családok gondozó szociálpedagógusok voltak a segítségemre. Idő hiánya miatt minden tanköteles korú fiatal nem tudtam megvizsgálni, így ebbe a csoportba azok a gyerekek kerültek, akik iskolaérettségének a megítélésében az óvónők és szociálpedagógusok véleménye eltért egymástól.

Eredmények

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az állami gondozott fiatalok legtöbbjénél (90%) a testséma kialakulása zavart szenvedett. A térirányokat nehezen ismerik fel, a bal-jobb irányt gyakran összekeverik. A mozgáskoordináció fejlettsége is csak 2%-nál éri el az életkornak megfelelő szintet. A konstruáló-kombináló tevékenység 48%-nál alacsonyabb szintű. Ezek a tények jelentős mértékben befolyásolják az olyan precíz, finom mozgáskoordinációt igénylő műveletek elsajátítását, mint például az írás.

Igen gyenge a közvetlen meg-jegyzőkészségük, csak 18%-nál éri el az életkornak megfelelő fejlettséget. Ennél egy kicsit jobb képet mutat a verbális megjegyző-készség színvonala.

Figyelmüket könnyen el lehet terelni, vagy az csak igen rövid időre köthető le. Ezen a téren 58% marad el az életkori szinttől. Megfigyelő képességük 45%-nál még pontatlan. Szabály- és feladattudatuk nagyrészt kialakult, vagy kialakulóban van. Fogalmi differenciációra is képes nagy többségük, törvényszerűségek felismerésére szintén képesek. Számfogalom csak 48%-nál alakult ki 6-os körben. Csak 4% beszédhibás, bár 31% még kisebb hangképzési zavarral küzd.

Összehasonlítás

A vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy legnagyobb különbség közöttük a feladat- és szabálytudat kialakultságában van. Az intézetben nevelkedett gyerekek 46%-ánál egyáltalán nem alakult ki. Szintén jelentős különbség van köztük a törvényszerűségek felismerésében is. Az intézetben nevelkedett gyerekek 42%-a segítséggel is igen nehezen ismeri fel a törvényszerűségeket. Nagy többségükönél még nem alakult ki a számfogalom 6-os körben, vagy bizonytalanok a műveleti relációkban. Gyengébb a közvetlen és verbális megjegyző-készségük. Fogalmi differenciációra is nehezebben képesek, mint a nevelőszülőnél nevelkedő gyerekek. Nincs jelentősebb különbség közöttük a testséma használata, a figyelem leköthetősége és az ábrázolás színvonala között. Az intézetben nevelkedő gyerekek 52%-a szenved kisebb hangképzési nehézségekben.

Következtetések

- Az állami gondozott gyerekek a csecsemőkorban a személyiségüket ért hospitalizációs ártalmakat hat éves korra sem tudják behozni. Több területen is elmarad a mentális fejlődésük szintje az életkornak megfelelőtől. E funkciók egy része az idegrendszeri érésrel van kapcsolatban, amely területen náluk 8-12 hónapos késés mutatkozik. Ezért indokolt lenne az, hogy legtöbbjükönél a beiskolázás időpontját egy évvel eltolják, így csak 7 éves korukban kerülnének az általános iskola első osztályába. A mentális elmaradást az óvodák specifikus, az adott területekre koncentrált egyéni, kiscsoportos fejlesztő foglalkozásokkal korrigálhatják.

- A csecsemőkoruktól intézetben nevelkedő gyerekek személyiségfejlődésére a hospitalizációs ártalmak fokozottabban rányomják a bélyegüket. Mentális fejlődésükben még jobban el vannak maradva az életkornak megfelelő szinttől, mint a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek. Rájuk ezért fokozottan érvényes a speciális, egyéni fejlesztő foglalkozásokon való részvétel, ezek szorgalmazása az őket nevelő óvodákban.

A helyes iskolaérettségi döntés meghozatala döntő fontosságú a gyerekek további személyiségfejlődését illetően.

A vizsgálat adatai alapján az állami gondozott gyerekek iskolaérettségének a megállapításakor az óvodák az esetek 45%-ában helytelenül hoznak döntést.

E folyamat okának a feltárása külön vizsgálatokat igényelne, e helyen csak a tény megállapítására szorítkozom.

A helytelen iskolaérettségi döntés következményei is külön tanulmányt igényelnének, itt csak vázlatzerű felsorolására vállalkozom.

A mindennapi életben a következő megoldási módokkal találkoztam a munkám során:

a) A csendes, visszahúzódó, viselkedésében gátolt gyerek esetében, aki nem zavarja különösebben a tanítás rendjét, előfordul, hogy átengedik a második osztályba. Az ilyen gyermek nem érti az anyagot, az iskola permanens kudarcélmények sorozatát jelenti számára. Önértékelése csökken, én-képe negatívvá válik, vagy a negatív én-képe tovább erősödik. Az osztályban peremhelyzetbe kerül, és ez a folyamat a deviáns viselkedések kialakulásának a melegágya lehet.

b) Az agresszív, hipermotil gyerek esetében, aki magatartásával zavarja a tanulást, hamar megszületik a döntés.

Legtöbb esetben kéri a felmentését és visszakerül az óvoda nagycsoportjába. Az az óvoda azonban, amelyből az iskolába került, már nem fogadja szívesen vissza, így általában egy új közösségbe kerül.

Ez és az iskolával való első találkozás kudarcra mély nyomokat hagyhat a gyerek személyiségében.

Előfordult már az is, hogy a gyereket egyszerűen kizárták az iskolából. Sajnos ez a legtöbb esetben már a második vagy harmadik osztályos korban történik. Ilyenkor lehetőségként merülhet fel egy belső, intézeti keretek között működő, bentlakásos iskolatípusba való áthelyezés. Ebben az esetben a kiscsoportos oktatás, a toleránsabb nevelői magatartás előnyét azonban ellensúlyozza a nevelőszülői családtól való hétközi elszakadás, a családi szocializáció előnyeinek az elvesztése, amelyre épp ebben a korban van nagy szüksége a személyiségfejlődésében amúgy is sérült gyermeknek.

Az iskolaérettségi döntés meghozatalakor tehát jelentős felelősség hárul az óvodákra. Körültekintő, esetileg mérlegelt, a szakember segítségét igénybevevő döntéshozatal azonban jelentős mértékben megjavíthatja e folyamat hatékonyságát.

IRODALOM

- Avarné Császár I. – Vereczkei Gy.: Útmutató a nevelési tanácsadó iskolaérettségi vizsgálatához. Opi, Budapest, 1972
- György Júlia: A nehezen nevelhető gyermek. Medicina, Budapest, 1978
- Kiss Tihamér: Az író-rajzoló mozgás fejlettségének a vizsgálata iskolás korba lépő gyerekeknél. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
- Lukácsné Mezei Éva: Iskolaéretlenség miatt felmentett gyerekek vizsgálatának a tapasztalatai. MPSZ, 1978. XXV. 2.
- Mérei F. – Binét Á.: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest
- Murányi E. – Kabainé H. A.: A gyermekkori és serdülőkori személyiségzavar pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- Várkonyi Zsuzsa (Szerk.): Baj van a gyermekemmel. Gondolat, Budapest, 1977.